

Dva testamenty šlechtice Kojaty

JAROMÍR KINCL

Ve Státním ústředním archívu v Praze je uložena listina, rokem 1227 datovaná, kterou pan Kojata, syn Hrabíšův, rozděluje svůj majetek na případ smrti a formou odkazů jej zanechává biskupskému kostelu pražskému, čtyřem významným českým klášterům, své manželce Vratislavě a radě bližších či vzdálenějších příbuzných a známých.¹⁾

Po způsobu římského testamentu má sice listina hned na počátku dědickou instituci, po zběžném pročtení celého textu je však bez dalšího patrné, že jde o instituci formální, jaksi symbolickou, jež nemohla a ani neměla mít právní účinky, které s ní římské právo spojovalo. Obrat „... ego Coiata... Christum heredem faciens...“ nikterak neznamená, že by zůstavitel zanechával všechnen svůj majetek církvi, anebo přesněji, že by ustanovení dědice bylo spojeno s principem univerzální sukcese.²⁾ Naopak, Kojatova poslední vůle vyrůstá ze zásady sukcese singulární, protože určením konkrétních odkazů a odkazovníků se vyčerpávají podstatné části jejího obsahu.

Kojatův testament představuje zkrátka typický testament odkazový, který — jak se z dochovaného materiálu zdá — nebyl u nás koncem 12. a ve 13. století žádnou zvláštností.³⁾

Protože jak po obsahové, tak i po formální stránce listina celkem vyho-

¹⁾ Popis listiny uvádí L. Schlesinger: *Stadtbuch von Brüx*. Praha 1876, str. 202 až 203. V nové literatuře J. Šebánek — S. Dušková: *Česká listina doby přemyslovské*, I., Sborník archivních prací 1/VI, Praha 1956, str. 173 a pozn. 35 na téže straně. (Ty partie rozsáhlé studie, ve kterých se jedná o listinách pana Kojaty a dalších listinách, v našem textu citovaných, napsala S. Dušková, proto se dále uvádí pouze její jméno.)

Kojata, příslušník bohatého a vlivného šlechtického rodu Hrabíšiců ze severozápadních Čech, je v listinách z počátku 13. století několikrát doložen jako významný královský úředník. S bratrem Všebořem uvedl ke kostelu sv. Petra na Zderaze řád Křižovníků hrobu božího a bohatě jej dotoval. Cf. Novotný: *České dějiny* I/3. Praha 1928, str. 133–134; str. 598; str. 613; R. Nový: *Přemyslovský stát 11. a 12. století*. Praha 1972, str. 112–113; Z. Fiala: *Přemyslovské Čechy*. Praha 1975, str. 246.

²⁾ Viz dále stranu 310.

³⁾ M. Boháček: *Einflüsse des römischen Rechts in Böhmen und Mähren*. Ius Romanum Medii Aevi V/11, Mediolani 1975, str. 100–105; R. Rauscher: *O zvolené posloupnosti v českém právu zemském*. Praha 1921, str. 6 a násl.; R. Rauscher: *Dědické právo podle českého práva zemského*. Bratislava 1922, str. 60 a násl.

vuje, publikovala ji většina editorů jako nesporné autenticum: Dobner v Monumentech, Boček v Kodexu, Erben v Regestech, naposledy potom G. Friedrich ve druhém díle CDB.⁴⁾ Proti pravosti testamentu vznesl z vydavatelů námitky jedině Ludwig Schlesinger,⁵⁾ „jisté pochybnosti“ má o listině i Saša Dušková.⁶⁾ O rozporech a nesrovnalostech v textu Kojatovy závěti, na které L. Schlesinger ve své edici listin města Mostu (Stadtbuch von Brüx) poukázal, promluvíme později, příležitostně si potom povšímneme také stanoviska S. Duškové.

Kojatův testament, v nejhrubších rysech právě charakterizovaný, není ovšem jediným záznamem poslední vůle Hraběšova syna. Ještě Gelasius Dobner měl možnost nahlédnout v archivu kláštera Na Zderaze do autografu jiné testamentní dispozice Kojatovy, listinu však již neměl v ruce ani A. Boček, ani K. J. Erben a také L. Schlesinger ji v roce 1876 marně hledal v pražské univerzitní knihovně, kam byl zderazský archiv převeden.

Proto je deperditum editory přetiskováno pouze z opisu Dobnerova, naposledy roku 1912 G. Friedrichem v CDB II.⁷⁾ A zase všude jako listina nesporně pravá, protože také tento dokument po formální i obsahové stránce nevzbuzuje vážnější pochybnosti.⁸⁾

Samy o sobě obě listiny opravdu ob stojí. Budeme-li je zkoumat odděleně, objevíme sice v té i oné některé nesrovnalosti (v dochovaném testamentu např. přepodivné datování, v deperditu ze Zdezaru např. velmi neobvyklou řadu svědků), v podstatě dáme však editorům zapravdu.

Položíme-li ovšem oba dokumenty vedle sebe a začneme-li je porovnávat a zkoumat jejich vzájemný vztah, objeví se nemalé těžkosti.

Přitom je porovnávání a zjišťování vzájemného vztahu nezbytně nutné, protože obě listiny patří k sobě. Ne pouze proto, že jde o záznamy poslední vůle, ale i proto, že obě Kojatova pořízení jsou si svou formou a svými materiálními dispozicemi blízká; nadto pak — a to je u testamentů moment velmi významný — obě musela vzniknout v těsném časovém sledu. Navštěvuje tomu jednak datování, jednak série jmen svědků.

Obě listiny se hlásí do roku 1227. Jedna, ona v originále dochovaná s velmi neurčitým údajem bližším („Anno dominice incarnationis millesimo CCXXVII... hora nona“), druhá, ona ze Zderazu, s datováním přesným („anno dominice incarnationis millesimo ducentesimo XXVII, undecimi kalendas augusti“ — tedy 22. července 1227).

Série jmen svědků je ještě průkaznější. Ukazuje se totiž, že oněch jedenáct svědků, kteří jsou zapsáni v listině z 22. července, je zapsáno rovněž v odkazovaném testamentu, v němž ovšem k této skupině přistupuje ještě řada svědků dalších.

4) CDB II, č. 303, str. 301, kde jsou i údaje o starších edicích, včetně edice Schlesingerovy.

5) O. c., str. 203.

6) O. c., str. 173; viz dále stranu 307 našeho textu a poznámku 32 tamtéž.

7) CDB II, č. 302, str. 300.

8) Jisté pochybnosti má i o této listině S. Dušková. Viz dále stranu 307 a poznámku 32 tamtéž.

Těsná časová blízkost vzniku obou listin je tedy prokazována naprosto jednoznačně, žádný z editorů a historiografů o ní ostatně vážně nepochyboval.⁹⁾ Zdá se však, že z tohoto faktu nebyly vyvozeny náležité důsledky. Neboť při vši příbuznosti formy a podobnosti obsahu existují mezi oběma listinami přece jen rozdíly, a možno říci, že rozdíly nemalé. Dokonce snad tak vážné, že v těsné časové následnosti nemohou obě listiny vedle sebe obstát.

Aby tyto rozdíly patřičně vynikly a abychom si usnadnili porovnávání textů obou Kojatových testamentů, pokusme se nejdříve o podrobnější charakteristiku obsahu toho i onoho a o určení některých zásad, které jsou podle našeho názoru pro interpretaci jednotlivých ustanovení nezbytné.

Vezměme nejprve onu v originále dochovanou listinu, která na přání pana Kojaty byla před přízvanými svědky sepsána jakýmsi dnes neznámým písařem.¹⁰⁾

Proč právě tato listina má být východiskem? Ne pouze proto, že je do dnes k dispozici, ale zejména proto, že jak svou formou, tak i celým svým obsahem dokonale koresponduje představě, co asi o svém majetku nechá zaznamenat člověk, který cítí, že se přibližuje jeho poslední hodina. Listina pana Kojaty je zkrátka opravdový, přímo snad ukázkový odkazový testament, a je-li v jejím textu termínu „testamentum“ užíváno, nemá již tento výraz onen široký smysl „listina, svědky potvrzená“ či „listina vůbec“, jak je v písemnostech raného středověku u nás i jinde zvykem,¹¹⁾ ale je ho užito ve vlastním slova smyslu závěť, poslední pořízení.

Jednáním na případ smrti rozděluje pan Kojata svůj majetek a určuje si sukcesory: kapitulní kostel pražský, kláštery Na Zderaze, v Břevnově, v Opatovicích a v Sedlci, svou manželku, své příbuzné a nakonec své služebníky a známé.

Nutně se objeví otázka, podle jakých pravidel, podle jakého práva pan Kojata svůj testament pořizuje. Odpověď může být docela obecná a velmi prostá: podle pravidel, která se utvořila v praxi právního života a která mocenské orgány českého státu respektovaly a uznávaly. Protože jinak by testament a realizace jeho dispozic byly víceméně iluzorní.

Složitější musí již být odpověď na otázku, odkud se tato pravidla vzala, jaký byl jejich původ.

V literatuře se obecně uznává, že vesměs šlo o normy cizí, do domácího práva přejímané.¹²⁾ Názor je nepochybně správný, protože srovnávací pra-

⁹⁾ Srovnej poznámky Gustava Friedricha k odkazovému testamentu Kojaty (CDB II, č. 303, str. 301).

¹⁰⁾ Tamtéž.

¹¹⁾ Rauscher: Dědické právo..., str. 61; H. Brunner: Deutsche Rechtsgeschichte I. Leipzig 1906, str. 568 (testamentum = carta); H. Brunner: Zur Rechtsgeschichte der römischen und germanischen Urkunde, I. Berlin 1880, str. 151.

¹²⁾ M. Boháček: o. c., str. 100 a násl.; R. Rauscher: O zvolené posloupnosti..., str. 3 a násl.; stejné platí i pro jiné země, srovnej např. H. Conrad: Deutsche Rechtsgeschichte, I. Karlsruhe 1962, str. 42, 159 a násl., str. 420–421; J. Kulischer: Allgemeine Wirtschaftsgeschichte des Mittelalters und der Neuzeit, I. Das Mittelalter.

vověda snadno dokáže, že individuální dispozice majetkem, zejména majetkem nemovitým, jsou primitivním právním řádům cizí a že zvláště testament potřebuje někdy celá staletí, aby se prosadil, byť i třeba jen v modifikované (a římskému a modernímu pojetí stále ještě dosti vzdálené) podobě.¹³⁾

Pro české poměry bylo již mnoha autory (naposledy R. Rauscherem,¹⁴⁾ V. Vaněčkem¹⁵⁾ a M. Boháčkem¹⁶⁾ konstatováno, že individuální dispozice majetkem nemovitým byly jako výjimka připuštěny pod vlivem kanonického práva a církevní propagandy, která měla eminentní zájem na růstu bohatství kostelů a klášterů cestou donací „po anima“, za spásu duše.¹⁷⁾ A tak se již velmi záhy můžeme v našich pramenech setkat s případy, kdy jednotlivec, zpravidla šlechtic (ve starší době především panovník, resp. člen panovnického rodu) postupuje církvi buď jednotlivé kusy svého majetku, anebo i celý jeho soubor. Nejprve formou jednání *inter vivos*, později rovněž *mortis causa*.¹⁸⁾

Přes jednání *mortis causa* vede pak vývojová cesta k uznání testamentu. Je-li jejím východiskem prostá donace, jejíž právní účinky nastupují ihned, tvoří přirozený mezistupeň donatio *retento usufructu*, jež sice vlastnické právo převádí rovněž ihned, možnost svobodného působení na darovanou věc odkládá však až na případ smrti donátora (resp. osoby k užívání oprávněné), na samém konci vývoje stojí pak donatio *post obitum*, jež teprve s úmrtím donátora svazuje právní účinnost vůbec.¹⁹⁾

München—Berlin 1928, str. 37 a násl.; M. Bloch: *La Société féodale*, I. Paris 1940, str. 321—322.

¹³⁾ T. Saturník: *Přehled dějin soukromého práva ve střední Evropě*. Praha 1945, str. 200—206; *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*, I. Band. Berlin 1972, heslo „Erbrecht“, col. 971 a násl.

¹⁴⁾ O zvolené posloupnosti..., str. 3—5; *Dědické právo*..., str. 57 a násl.

¹⁵⁾ *Dějiny státu a práva v Československu*. Praha 1975, str. 197—198.

¹⁶⁾ O. c., str. 100—101.

¹⁷⁾ Boháček píše: „Die letztwilligen Verfügungen zählen zu den ältesten Fällen urkundlich erhaltener Rechtsgeschäfte in den böhmischen Ländern. Hier wurden sie in der Gestalt übernommen, die ihnen die Kirche gab, um die Zuwendungen pro anima zugunsten der schon existierenden Kirchen oder Dotation neuer frommer Stiftungen zu erleichtern.“

¹⁸⁾ Odhlédneme-li od Pribinových donací klášteru v Niederaltaichu (CDB I, č. 8) a Kocelovy donace Freisingu (CDB I, č. 9) z poloviny 9. století, jsou nejstarším případem donací *inter vivos* u nás Vojtěchova dotace kláštera v Břevnově (CDB I, č. 38), donace Boleslava III. klášteru Na ostrově (CDB I, č. 40), Oldřichova donace témuž klášteru (CDB I, č. 46) aj. Nejstarší donace *mortis causa* CDB I, č. 79 (z roku 1078), CDB I, č. 100 (z let 1100—1107) aj.

Protože možnost individuální dispozice majetkem, zejména nemovitým, ve prospěch církve nemůže být podmíněna pouze vlivem kanonického práva a církevní propagandy, ale nezbytně předpokládá i jistý stupeň ekonomického vývoje, jistý stupeň rozpadu pospolitých forem vlastnictví a držby, musí se paralelně s donacemi pro anima objevovat také jiné typy právních jednání, a to nejen ve prospěch církve, ale i státu a osob soukromých.

¹⁹⁾ Rauscher: *O zvolené posloupnosti*..., str. 3—5; Saturník: o. c., str. 198 až 200.

A donatio post obitum je potom bezprostředním předchůdcem testamentu. Hranice mezi oběma institucemi je ovšem plynulá a velmi neurčitá.²⁰⁾ Na rozdíl od donace post obitum, která je jednáním dvoustranným, tedy smlouvou, byť i smlouvou svého druhu, je pro testament charakteristická jednostrannost — a tedy i volná odvolatelnost — projevu vůle testátora. Tato jednostrannost pak nezbytně vyžaduje, aby pořízení testamentu bylo vázáno na přesně stanovené, pevné formy, protože jedině ty mohou být určitým garantem právní jistoty.

Ve 12. a 13. století má ovšem tyto náležitosti pouze recipovaný testament římský a testament práva kanonického. Testamenty, které se pořizují u nás podle domácích zvyklostí, jsou naproti tomu docela osobité a jejich právní povaha je velmi nejistá. Do určité míry je sice ovlivňuje římské i kanonické právo, spíše ovšem zevně, v dikci a terminologii (např. formální dědická instituce, některé kautelární klauzule, termíny testamentum, legatum, heres — heredes),²¹⁾ uvážíme-li ovšem, že obsahem našich nejstarších testamentů mohly být i konfirmace donací již provedených,²²⁾ že k převodu nemovitostí v Čechách a na Moravě dlouhou dobu nestačila listina, ale vyžadovala se reálná tradice postupovaných objektů, zejména tzv. ochoz²³⁾ a že celé jednání o testamentu muselo být provedeno veřejně,²⁴⁾

²⁰⁾ Rauscher (o. c., str. 3) píše: „Odkazy nazývají se ‚collatio seu legatio‘ a mluví se o tom, že pořizující ‚legavit‘ určitý majetek. Zda bylo by lze charakterizovati tato právní jednání jako donationes post obitum, nelze určit. Jeví se v nich jen projev vůle pořizujícího, zároveň však v nich pořizující vzdává se možnosti toto darování změnit.“ Cf. Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte, I, col. 982 a násl. Není důvodu se domnívat, že by vývoj v Německu probíhal nějak diametrálně odlišně od poměrů u nás.

²¹⁾ Boháček: o. c., str. 104.

²²⁾ Např. CDB I, č. 79 (moravský vévoda Otto a jeho žena Eufemie potvrzují své donace klášteru v Hradišti u Olomouce a Eufemie testuje o zbytku svého majetku); CDB I, č. 124 (kněz Zbyhněv potvrzuje založení a dotaci kostela v Uněticích a činí další dispozice na případ své smrti); CDB I, č. 357 („comes“ Hroznata potvrzuje donace klášteru v Teplé a testuje na případ, že by se nevrátil z ciziny) aj.

²³⁾ Naše nejstarší listiny o donacích a tradicích různého typu nemají zjevně konstitutivní charakter, ale jsou to pouze doklady o právním jednání již provedeném. Jejich arengy to konstatují jednoznačně. Jednou z forem reálné tradice zcizovaných nemovitostí bylo obcházení převáděných pozemků, ambitus, circuitus, ochoz. Je nejjednodušší doložen v pramenech, jeho zásadní právní význam však nejlépe vysvitá z listiny, kterou královna-vdova Konstancie dala vystavit ještě den před svou smrtí, 5. prosince roku 1240. Napomíná abatyši kláštera v Tišnově, aby nedoplatek za koupenou vesnici Komín nevyplácela dříve, dokud prodatel (resp. jeho nástupce) neprovede ochoz, jak je jeho povinností (CDB III, č. 258). Podobně v listině o prodeji vesnice klášteru z roku 1251 (CDB IV, č. 220): „Ut autem prefata nostra venditio et predicti monasterii empcio perpetui vigoris robore fulciantur, eas lege et consuetudine regni Boemie... fecimus approbari, que lex consuetudo circumequitatio dicitur, ... sive obyezda Boemice appellatur.“ Zdá se, že alespoň při koupi a prodeji nemovitostí byl ochoz přímo pojmovou náležitostí smlouvy. Pro donace a odkazy doklady podobného typu nemáme, lze však považovat za jisté, že i v těchto případech se předběžná jednání musela vést. Cf. Boháček: o. c., str. 88–89; Saturník: o. c., str. 46 a násl.

²⁴⁾ Testátor mohl při realizaci svých dispozic spoléhat jenom na svědky, na jejich

dostane se především jednostranná povaha takového pořízení do zcela zvláštního světla.

O blízké příbuznosti — ne-li přímo totožnosti — testamentu a donace post obitum potom výmluvně svědčí i skutečnost, že pořízení testamentu nemá pevně stanovené zvláštní formy. „Český testament“ nemusí mít nejen náležitosti testamentu římského,²⁵⁾ ale ani náležitosti testamentu práva kanonického.²⁶⁾ Počet svědků neodpovídá, testament — jak jsme řekli — je pořizován veřejně, kanonickým právem požadovaný vykonavatel (exekutor) poslední vůle se objevuje jenom někdy,²⁷⁾ celá poslední vůle se zpravidla vyčerpává pouze určením odkazů, tedy jednotlivých donací post obitum.²⁸⁾ Testament zakládá pak toliko nároky na singulární sukcesi k jednotlivým pozůstalostním objektům.²⁹⁾

Mluvíme-li přesto o testamentech, a řekli-li jsme dokonce, že Kojatova listina je svým způsobem ukázkový odkazový testament, je to proto, že materiálně celá řada našich listin ve svých právních důsledcích víceméně dokonale funkci testamentu plní.³⁰⁾ Nemluvě ani o tom, že vzhledem k nedostatku zpráv o pořizování a realizaci testamentů nelze apriorně vyloučit, že nějaké zvláštnosti a odlišnosti od donací post obitum možná přece jen existovaly.

Zajímavé pak je, že nejstarší testamenty z českých zemí se jen zcela výjimečně zmiňují o osobách příbuzných, resp. o právech, která by příbuzní k pozůstalému majetku mohli mít.³¹⁾ Zůstavitelé testují docela svobodně,

co největší počet, jejich mocenské postavení a společenský vliv. Jen proto se také ve starší době, tj. do druhé poloviny 13. století, dávala poslední pořízení potvrzovat panovníkem (viz dále poznámku 32). Situace byla tedy stejná jako při donacích různého typu, při nich ovšem mohl donátor alespoň do určité míry garantovat realizaci sám.

²⁵⁾ Zejména chybí „caput et fundamentum totius testamenti“ — ustanovení dědice. Pokud se objevuje, je jen formální, formální — jak se zdá — není pouze v listině kněze Zbyhněva z let 1125–1140 (CDB I, č. 124). Římskoprávní vlivy pronikají výrazněji až od poloviny 13. století. Boháček: o. c., str. 101.

²⁶⁾ Také ty pronikají až od poloviny 13. století, nejprve do testamentů duchovních osob, později tu a tam i do testamentů laiků. Boháček: o. c., str. 102.

²⁷⁾ Např. v testamentu šlechtice Hroznaty z roku 1197 (CDB I, č. 357). Funkce vykonavatele testamentu připadá opatovi tepelského kláštera.

²⁸⁾ Rauscher sice pochybuje, že by odkazy měly povahu donací post obitum a spatřuje v nich „jen projev vůle pořizujícího“ (viz poznámku 20). Po všem tom, co však bylo řečeno, je jednostrannost projevu vůle velmi problematická.

²⁹⁾ Proto Boháček (o. c., str. 101) charakterizuje nejstarší poslední pořízení takto: „Es handelte sich am häufigsten um Schenkungen auf Todesfall, welche unwiderruflich waren, und zwar auch dann, wenn die betreffende Anordnung die Form der römischen heredis institutio nachahmte. Erst gegen das Ende des 12. Jahrhunderts kam für diese Geschäfte und für die betreffenden Urkunden die Bezeichnung testamentum in Gebrauch.“

³⁰⁾ Podle Rauschera (O zvolené posloupnosti..., str. 12–13) se testament od různých jiných majetkových dispozic na případ smrti odlišuje spíše formálně než materiálně.

³¹⁾ Donací pro anima souhlasu příbuzných nepotřebuje. Listiny jej uvádějí pouze náhodně a obecné sankce, které se na napadení v textech objevují, mají nepochybně charakter docela povšechný a netýkají se jenom, anebo alespoň především příbuz-

v době Kojatově ještě zřejmě bez předběžného souhlasu panovníka,³²⁾ zpravidla také bez souhlasu příbuzných a bez povinnosti nejbližším příbuzným něco zanechat: o našem šlechtici Kojatovi například víme, že v době pořizování poslední vůle měl bratra Všeboru, v testamentu je však obmyšlena pouze manželka a někteří příbuzní vzdálenější, bratr zůstává úplně stranou. Kojata a Všebor byli zcela jistě sourozenci majetkově oddělení a úplně samostatní, pokud jim pak některé vesnice — jak z pramenů víme — nále-

ných. Pro testamenty, jak se zdá, platí stejné. Proto např. kněz Zbyhněv nemluví o příbuzných vůbec (CDB I, č. 124), také Hroznata Crispus (CDB I, č. 323 z roku 1189) a Hroznata z Teplé (CDB I, č. 357) testují bez jejich souhlasu. Zajímavý je případ pana Romana z Týnce (CDB II, č. 342): ten 12. října roku 1230 pořídil — zřejmě bez souhlasu příbuzných — testament a jednoho ze svědků požádal, aby jej po jeho smrti dal potvrdit a jeho realizaci zajistit králem, „metuens, ne vel uxor seu propinqui... pro iustis hereditatibus suis post eius obitum iniuste contentender...“³³⁾ Doklady, které o odporu příbuzných proti donacím a testamentům uvádí Rauscher (O zvolené poslušnosti..., str. 7 a násl.; Dědické právo..., str. 60 a násl.), jsou vesměs mladšího data, některé nadto pochybené: například ve sporu o ves Zlatinky nenamítají příbuzní dědický nárok, ale donaci inter vivos, „quod eis prius et semper predicta bona contulerat (sc. zemřelý)“ (CDB IV, č. 105 z roku 1247).

³³⁾ Pokud ovšem se nejednalo o majetek v knížecím, resp. královském nexu. Platilo-li toto pravidlo také pro odumrté, je velmi sporné, protože chybějí spolehlivé doklady v pramenech. Jinak souhlasu panovníka třeba nebylo. V literatuře se sice běžně tvrdí, že světský feudál volnost disponovat svým majetkem neměl a že při některých typech právního jednání (kromě jiného i při testamenech) musel s dispozicí souhlasit král (v nové literatuře např. S. Duškova: o. c., str. 168), proti tomuto tvrzení lze však vznést dvě vážné námitky. Především námitka politická: odkud by se toto oprávnění panovníka vzalo, jinak řečeno: jak bychom mocensky mohli vysvětlit, že král zasahuje do soukromých záležitostí šlechty v době, kdy proti šlechtě jen velmi zvolna prosazuje autoritu své centrální moci (ještě 13. století je v našich dějinách stoletím feudální rozdrobenosti!). Za druhé: z hlediska právního je třeba ostře rozlišovat předběžný souhlas k jednání od dodatečného potvrzení. Neboť konfirmace může mít pouze význam společenský (politický), ne právní, jednání samo je nepochybně platné i bez ní. A jestli nejstarší české testamenty často královské potvrzení mají, není to ještě pádný důkaz skutečnosti, že panovník musí s dispozicemi vyslovit souhlas, ale pouze důsledek skutečnosti, že realizace testamentu je při neexistenci principu univerzální sukcese záležitostí velmi choulostivá a je třeba, aby mezi obdařenými nebo svědky byla osobnost sdostatek společensky (král, vysoký duchovní, resp. vlivný kostel či klášter) anebo právně (exekutor testamenti v právu kanonickém, resp. dědic v právu římském) mocná, aby vůli zemřelého mohla prosadit. Proto se naši nejstarší testátoři obracejí na krále. Stojí ostatně za povšimnutí, že tam, kde je souhlas panovníka opravdu nutný (např. jde-li o dispozice, které podstupují členové panovnického rodu), je konstatován hned na začátku příslušné listiny anebo sice v listině zvláštní, ale opět na začátku a s důrazem na termínu consensus.

Absence panovníkova souhlasu v Kojatově odkazovém testamentu a v listině z 22. července je hlavním důvodem, proč S. Duškova (o. c., str. 173) má o obou dokumentech pochybnosti (na zvláštnosti formy, např. na neobvyklý tvar pergamenu, jeho silně porušený povrch aj., netřeba klást zvláštní důraz). Máme za to, že zbytečně: bez předběžného souhlasu krále testují i jiní, např. Hroznata z Teplé, Hroznata Crispus, pan Romanus z Týnce prosí o „consensus“ až po své smrti (!), také královský číšník Zbraslav nemá souhlas Václava I. (CDB III, č. 181 z roku 1238; proti Friedrichovi považuje ovšem S. Duškova tento dokument za falzum, o. c., str. 174). Doklady, které pro nutnost panovnického souhlasu uvádí Rauscher (O zvolené poslušnosti..., str. 8 a násl.; Dědické právo..., str. 64 a násl.) jsou opět vesměs mladšího data.

žely oběma (např. Lipětín a Kopisty na Mostecku), jednalo se určitě o vesnice reálně rozdělené.³³⁾

Povšimněme si nyní jednotlivých konkrétních odkazů, které Kojatův testament obsahuje. Po úvodních floskulích, o kterých promluvíme ještě později, je odkazy obdařeno pět významných církevních institucí: pražský kapitulní kostel má dostat vesnici Krty na Podbořansku,³⁴⁾ klášter Strážců hrobu božího na Zderaze „... Gnevin most cum omnibus appendiciis suis et Wrutek cum omnibus attinenciis suis et Jamni cum omnibus, que ad se pertinent; in Moravia Budicowici, Koietici, Jurinovici, Tlustovsi, Lemusi, Sestoiowici, Ostrasán, ita dumtaxat, ut domina Wratislavva, uxor mea, regat et possideat omnibus diebus vite sue“, dále je obdařen klášter v Opatovicích, který dostává vesnici Mateřov na Pardubicku, jakož i celní a tržní dávky a užívací práva ke krámům v Hněvině mostě,³⁵⁾ následuje klášter strahovský, kterému má připadnout vesnice Koberice,³⁶⁾ a konečně klášter v Sedlci, kterému Kojata připisuje čtyři vesnice (Přelovice, Sezemice, Zminné a Krastno).³⁷⁾

Po odkazech církevním institucím pamatuje pan Kojata na jednotlivce, dílem na příbuzné (sororinus Benes, sororine Ewfemia et Swatohna), dílem na své služebníky (Hermann serviens) a známé. Testament uvádí celkem 25 jmen odkazovníků, předmětem odkazů jsou pak obvykle vesnice, někdy jedna, jindy dvě i tři. Podrobněji není třeba si této partie všimat, protože právnicky je málo zajímavá, za zmínku snad přece jen stojí, že bratři Sezema a Milota dostávají vesnici Choceň a v lanškrounské oblasti vesnici Bystrec,³⁸⁾ a to s dodatkem, aby se s mnichy ze Zderazu podělil o les a vyklučili jej na ornou půdu („ita ut divisio nemore cum Sepulchrariis faciant sibi novalia“). Což pravděpodobně znamená, že zderazský klášter měl někde v blízkosti odkazovaného lesa další pozemkové držby, které od Kojaty dostal již dříve.

Závěrečné pasáže testamentu nijak nevybočují z forem, jež u posledních vůlí a u donací různého typu bývaly ve 12. a 13. století běžné. Aby se na rozhodnutí pana Kojaty nezapomnělo a aby jeho dispozice byly trvale platné, dal zůstavitel sepsat listinu, opatřil ji vlastní pečeti, požádal „dominum... electum Pragensem“,³⁹⁾ aby i on připojil svou pečeť a dal do listiny zapsat jména svědků, kteří jeho poslední vůli osvědčí.⁴⁰⁾

³³⁾ Rauscher: Dědické právo..., str. 64.

³⁴⁾ „Relinquo ecclesie Pragensi Krriti preter unam curiam, quae subiacet ecclesie sancti Georgii in Tiz.“; Nový: Přemyslovský stát 11. a 12. století, str. 113.

³⁵⁾ „Ecclesie sancti Laurentii Opatowic villam Matarow; ad Gnevin most none septimane totum, totum ius fori nec non et tabernarum usus secundum numerum quantitatem none taberne census reddatur.“

³⁶⁾ „Ecclesie Stragowiensi villam Coberici.“; Nový: o. c., str. 112, pozn. 128.

³⁷⁾ „Ecclesie Sedlecensi Sesemici, Krastno, Prelozi, Zmine.“ Krastno nelze identifikovat, ostatní vesnice ležely ve středních Čechách.

³⁸⁾ „Zezeme et Milote fratri eius Hocén, Wizrece...“; k lokalizaci míst Nový: l. c.

³⁹⁾ Jde o Jana II., který byl na jaře roku 1227 dosazen na biskupský stolec z vůle papeže Řehoře IX. (CDB II, č. 299 z 30. dubna 1227) a 19. prosince téhož roku kon-

Jako první je v textu uveden Martin, převor žatecký, následuje boleslavský arcijáhen Clemens, po něm Berhardus, „subdiaconus curie Romane“ a nejmenovaní pražští kanovníci (prostě „Pragenses canonici“). Potom stojí zapsáno jméno opata z Opatovic, beze jména jsou uvedeni opati z Oseku, z Milevska a ze Sedlce a následují svědkové laičtí: celkem jedenáct lidí, v jejichž čele stojí Hroznata, comes z Poděbrad, deset dalších jmen je uvedeno bez jakékoli specifikace: osmý a devátý svědek (Zezema, Milota) jsou bratři, v testamentu odkazem obdaření, jedenáctý je patrně „sororinus noster Benes“, jenž v testamentu dostal vesnice Kladruby, Kokašice a Domaslav v západních Čechách.⁴¹⁾ Výčet svědků je ukončen dvěma pražskými kanovníky, Nicolausem a Vogslavem, tedy opět osobami duchovního stavu. A listinu pak uzavírá ono podivné datování, zaznamenávající rok a hodinu neurčeného dne.

Požovali jsme za nutné, probrat jména svědků se všemi podrobnostmi, protože v druhém Kojatově testamentu, v oné listině s přesným datováním 22. července roku 1227, najdeme v korespondující partii zarážející shodu. Svědků je méně, listina vůbec neuvádí osoby duchovního stavu, laičtí svědkové jsou však tytéž osoby, které již známe, a počínaje Hroznatou z Poděbrad jsou zapsány dokonce ve stejném pořadí, jako v prvním Kojatově testamentu.

Je tato pozoruhodná kongruence jenom dílem náhody, anebo je to neklamný důkaz skutečnosti, že buď jeden anebo druhý písař opisoval z listiny již hotové? Jistě jen druhý předpoklad je pravdou. Neboť porovnáním obou textů snadno zjistíme, že mezi oběma testamenty je na několika místech dílem obsahová, dílem doslovná shoda a že tedy nezbyvá než mít za to, že jeden písař opisoval od druhého. Ve Friedrichově vydání Kojatova odkazového testamentu jsou korespondující místa vysázena odlišnými typy, bohužel jenom v textu samém, ne však při výčtu svědků. A přece právě na tomto místě má shoda — alespoň jak nám se zdá — zvláštní význam. Protože opisoval-li písař (anebo přediktoval-li diktátor) jména svědků, je naneseně domněnka, že s jeho svědky nebylo něco v pořádku, nejspíše snad že sám žádné svědky neměl.

Přijmeme-li ovšem tuto domněnku, objeví se kardinální otázka, kdo opisoval od koho; zda písař onoho nedbale datovaného a vůbec dosti neuměle stylizovaného testamentu pana Kojaty, který jsme právě popsali, či zda písař oné listiny z 22. července 1227, o níž jsme zatím mnoho neřekli? První podezření padá na písaře druhého. Neboť v listině, kterou

sekrovan v Erfurtě (Novotný: České dějiny, I/3, str. 542–543). Termín „electus“ (a na biskupské pečeti termín „minister“) ukazuje na dobu před konsekrací.

⁴⁰⁾ S. Dušková (o. c., str. 173) píše: „A nad to bychom čekali... i souhlas panovníkův, neboť se jedná zřetelně o odúmrtí. Pečeť biskupova jej totiž nemůže v žádném případě nahradit, je tu jen výrazem svědectví biskupa, v jehož přítomnosti byl testament prohlášen.“ Juristicky má ovšem stejný význam i pečeť panovníkova: je důležitá při realizaci testamentu, na platnost testamentu samého nemůže však mít rozhodující vliv.

⁴¹⁾ „Sororino nostro Benes villam Cladorub, Kocasice, Domaslaw.“

klášter Na Zderaze dostává od svého fundátora dotaci základního hospodářského významu, nenajdeme mezi svědky ani jednu osobu duchovního stavu.⁴²⁾ Listina uvádí pouze jedenáct jmen laiků, z nichž nadto patrně jen pan Hroznata z Poděbrad měl větší společenskou a politickou váhu.

Podívejme se však konečně na tento druhý dokument podrobněji. Má — jak jsme již řekli — pevné datování a je vůbec sepsán pěknou latinou a velmi obratně stylizován.

Arenga a ustanovení o místě posledního odpočinku pana Kojaty se zdají nasvědčovat skutečnosti, že jde o testament.

Protože Kojata nemá potomky („... ego Coiata ... considerans cornalem mihi prolem divinitus esse negatam, ...“), přeje si, aby jeho dědicem a nástupcem byl Ježíš Kristus („... volensque Christum heredem habere et in bonis meis successorem, ...“) a klášter Na Zderaze, který se svým bratrem Všeborem založil⁴³⁾ a kde si přeje být pochován.

Proto klášteru „dává, daruje a zanechává“:⁴⁴⁾ *Gnevin most cum omnibus suis appendiciis et Wrutek cum omnibus attinenciis suis et Jamne cum his, que ad se pertinent, Tlustovsi et Sestoiewice, Lemusi, Lipetim, Copisti cum omnibus eorum iuribus et utilitatibus; ita tamen, quod domina Wratislava, coniunx mea dilecta, Tlustovsi et Sestoiewici possideat temporibus vite sue; post mortem autem eius pertineant ad ecclesiam memoratam.*“

Ocitovali jsme celou tuto dlouhou pasáž, protože je to hlavní a jediná dispozice listiny, nadto dispozice, která koresponduje — a na podtržených místech je doslova shodná — s odkazem zderazskému klášteru v druhém Kojatově testamentu, s odkazem, který jsme výše rovněž in extenso citovali.

Protože pak za slovy „ad ecclesiam memoratam“ následuje v textu listiny z 22. července již jenom konstatování, že dokument byl opatřen pečeti pana Kojaty a pečeti jeho bratra Všebora a celé jednání osvědčeno jedenácti svědky, je zřejmé, že listina budí zdání testamentu pouze svou formou, materiálně (obsahově) jde však o jednoduchou donaci post obitum, resp. donaci post obitum reservato usufructu. Klášter Na Zderaze se nestává univerzálním sukcesorem pany Kojaty, ale nabývá na případ smrti toliko určité kusy jeho majetku, některé přímo, jiné s výhradou užívacího práva.

Na tom nic nemění skutečnost, že listina obsahuje dědickou instituci, po římském způsobu do čela textu zapsanou.⁴⁵⁾ Řekli jsme již výše, že v listinách 12. a 13. století je taková heredis institutio jen formální, že je to juristicky irelevantní floskule, jež obvykle má pouze podtrhnout a zdůraznit zbožný úmysl testátora.⁴⁶⁾ A jestli snad v donaci zderazskému klášteru

⁴²⁾ Série jmen svědků jen laických najdeme sice u řady donačních listin, u velkých a hospodářsky závažných donací figurují však duchovní jako svědkové vždycky.

⁴³⁾ „Ecclesie Sderazensi ante Pragam, quam ... ego et dominus Swebor, karissimus frater meus, fundavimus, ...“; cf. Novotný: o. c., str. 133 a násl.

⁴⁴⁾ Fráze „do, dono et relinquo“ je možná ohlasem tradiční římskoprávní formule „do lego“. Cf. Boháček: o. c., str. 101.

⁴⁵⁾ Srovnej výše text citovaný v poznámce 29.

může vzniknout dojem, že pan Kojata zanechává klášteru majetek všechen, a ty jeho kusy, které konkrétně uvádí, zapisuje jen proto, aby vyjmenoval součásti nejdůležitější, je v druhé Kojatově listině formálnost dědické instituce evidentní. V ní dostává — jak víme — na případ smrti majetek pět církevních institucí a měl-li by obrát „Christum heredem faciens“ mít opravdu význam ustanovení univerzálního akcesora, musela by se objevit otázka, kteráže z pěti institucí tímto sukcesorem konkrétně je. Nic v textu nenavědčuje tomu, že by to měl být klášter Na Zderaze,⁴⁷⁾ a tak by se ustanovení dědice muselo stát jablkem velkého majetkového sváru. To však zůstavitel zřejmě nechtěl.

Shrňme tedy nakonec ještě jednou všechny údaje, které o obou listinách máme:

1. podle datování vznikly obě v témže roce 1227;
2. podle jmen svědků musely vzniknout v těsné časové blízkosti, protože 11 jmen je stejných;
3. písař (diktátor) jedné listiny, používal textu listiny druhé. Něco opisoval doslova (některé objekty, postoupené Zdezaru; jména jedenácti svědků), jiné pasáže parafrázoval (konstatování, že Kojata umírá bezdětek a dědická instituce v arenze);
4. v obsahu obou listin je vzdor všemu tomu diskrepance v pasáži, týkající se kláštera Na Zderaze. Listina z 22. července zderazský klášter majetkoprávně zvýhodňuje, a to v míře nemalé. Postačí porovnat příslušné pasáže listin, abychom se o tom přesvědčili.

A tadý se nezbytně musí objevit otázka, je-li toto zvýhodnění normální, tedy vysvětlitelné, zkrátka otázka, jaký je vlastně vztah jedné listiny k druhé.

Třeba konstatovat, že naši editoři se tímto problémem nezabývali. Dobner, Boček i Erben otiskují obě listiny vedle sebe jako nesporná autentika, všichni potom datovanou donaci Zdezaru uvádějí na místě prvé, považující ji za prius.⁴⁸⁾ Stejně i G. Friedrich v CDB: byla-li donace Zdezaru (II, 302) sepsána 22. července 1227, musel odkazový testament (II, 303) vzniknout „eodem fere tempore“, mezi 22. červencem a 19. prosincem, protože „electus dominus episcopus“ Jan, v testamentu uvedený, byl 19. prosince 1227 vysvěcen. Z čehož vyplývá, že písař testamentu opisoval z textu donace Zderazu.⁴⁹⁾

Pokud jde o literaturu, lze říci, že stála na stanovisku stejném. V. V. Tomek konstatuje, že Kojata odkázal Zderazu hlavní část svého jmění a spo-

⁴⁶⁾ Jak ukazuje Boháček (o. c., str. 101–105), je heredis institutio formální ještě ve 14. století a testament zůstává testamentem odkazovým.

⁴⁷⁾ Tak usuzuje Novotný: o. c., str. 133–134 a pozn. 1 na str. 134.

⁴⁸⁾ Stejně i S. Dušková (o. c., str. 173), která se jinak vzájemným poměrem listin nezabývá. O listině z 22. července mluví jako o listině „vydané o něco dříve v podstatě v téže věci“ (jako listina druhá, odkazový testament).

⁴⁹⁾ Závěr ovšem vůbec není jednoznačný a přes všechno, co G. Friedrich v poznámkách k listinám uvádí, není vyloučena možnost, že odkazový testament vznikl dříve a že byl předlohou pro sepsání donace Zderazu.

juje obě listiny v jedno: vedle objektů, jmenovaných v jedné listině, uvádí bez dalšího objekty z listiny druhé. Obě listiny spojuje pak i formálně citací Erbenových Regest.⁵⁰⁾

Fr. Vacek uvádí, že „Kojata umíraje bezdětek a zvoliv sobě pohřeb v kostele Božího hrobu Na Zderaze, poručil tamním kanovníkům znamenitou částku jmění...“ a jako doklad cituje donaci Zdezaru s formálním poukazem na odkazový testament na konci citace.⁵¹⁾

Julius Lippert se domnívá, že Kojata a jeho bratr Všebor odkázali Zdezaru všechno svoje jmění, pouze čtyři vesnice z Kojatova majetku dostal klášter v Sedlci.⁵²⁾

Také Václav Novotný staví listiny vedle sebe a prohlašuje, že listinou z 22. července rozmnožil Kojata své starší nadání zderazskému klášteru a odkazovým testamentem mu pak zůstavil majetek všečen.⁵³⁾

Z historiků doby nejnovější lze uvést jen drobnou a blíže nezdůvodněnou poznámku Rostislava Nového, který v knize „Přemyslovský stát 11. a 12. století“ při popisu a charakteristice Kojatova majetku píše: „CDB II, 303. Testament je nepochybně prius a listina se specifikací odkazu ve prospěch kláštera zderazského v Praze z 22. VII. 1227, CDB II, 302 je zjevně druhotná.“⁵⁴⁾ Nový se tedy rozchází se zatím obecně přijímaným názorem editorů na chronologii listin, důvody pro své stanovisko však — jak řečeno — neuvádí.

Pro úplnost třeba doplnit, že pochybnosti o Kojatových listinách měl již ve dvacátých letech našeho století právní historik Rudolf Rauscher. Ve svých pracích o dědickém právu českém však pouze poznamenává, že Kojatovy testamentsy jsou sporné a jejich vzájemný poměr nejasný. Při tom vytýká Gustavovi Friedrichovi, že v CDB otiskl obě listiny jako listiny pravé, ač mu muselo být známo, že v edici listin města Mostu Ludwig Schlesinger prokázal, že odkazový testament Kojatův je listina podvržená, spurium.⁵⁵⁾

G. Friedrich Schlesingerův „Stadtbuch von Brüx“ nepochybně znal, cituje jej ve své edici, obě Kojatovy listiny uvádí však přesto jako listiny pravé; zřejmě proto, že námitkám Schlesingerovým nedal zapravdu.

A nelze se divit. I když totiž uznáme, že Schlesinger se jako první pokusil vysvětlit vzájemný poměr Kojatova odkazového testamentu a Kojatovy donace Zderazu, nelze jeho námitky proti odkazovanému testamentu přijmout. Schlesinger měl patrně pravdu, když tvrdil, že klíč k řešení vzá-

⁵⁰⁾ Dějepis města Prahy, díl I., Praha 1892, str. 164; str. 451. Stejně již A. Frind: Die Kirchengeschichte Böhmens, I. Praha 1863, str. 331–332.

⁵¹⁾ F. Vacek: Sociální dějiny české doby starší. Praha 1905, str. 456 a pozn. 3 na téže straně.

⁵²⁾ J. Lippert: Die Sozialgeschichte Böhmens in vorhussitischer Zeit, I. Praha 1896, str. 257; II, Praha 1898, str. 64; str. 78; str. 216 a násled.

⁵³⁾ O. c., str. 133–134.

⁵⁴⁾ O. c., str. 112, pozn. 125.

⁵⁵⁾ O zvolené posloupnosti..., str. 7 a pozn. 23 na téže straně; Dědické právo..., str. 63 a pozn. 30.

jemného vztahu Kojatových listin je v poznání, že jedna z listin je nepravá, falešná. Neměl však jistě pravdu, když prohlásil za spurium odkazový testament.⁵⁶⁾ Povšimněme si blíže důvodů, jež Schlesingera k jeho závěru přivedly.

1. Listina uvádí, že vesnice Tlustovousy, Limuzy a Šestajovice leží na Moravě.⁵⁷⁾

2. Vesnice, darované strahovskému klášteru a klášteru v Sedlci, se objevují pouze v Kojatově testamentu, v soupisech majetku obou klášterů není později o nich ani zmínka.

3. Vesnice Mateřov, kterou Kojata postoupil klášteru v Opatovicích, je sice později jako součást klášterního majetku doložena, spolu s ní však soupis zaznamenává ještě vesnici Slavkovice, rovněž Kojatou darovanou. V testamentu samém není však o této lokalitě řeč.

4. Pasáž o výnosu cel, tržních dávek a krámů v Mostě je velmi problematická a nejasná.

5. Jména svědků, datování a přiložené pečeti nemohou důvěryhodnost listiny zvýšit.

Tolik ve zkratce Ludwig Schlesinger. K jednotlivým námitkám však třeba poznamenat toto:

ad 1. Tvrzení, že tři vesnice, v Čechách ležící, jsou lokalizovány na Moravu, je velmi problematické. Nedorozumění vzniká patrně neobratnou stylizací textu, ve kterém moravské vesnice Budíkovice a Kojetice (a možná i Jiřinovice) nejsou dost jasně odděleny od českých lokalit, jež ve výčtu následují.

Ale i kdybychom přiznali, že lokalizace je mylná a že listina vypočítává nejdříve místa v Čechách (Hněvin most, Vroutek a Jamné) a potom na Moravě (Budíkovice, Kojatice, Jiřinovice, Tlustovousy, Limuzy, Šestajovice a Ostřešany), nebylo by možno tvrdit, že jde o velmi nepravděpodobný omyl samého vlastníka, tedy pana Kojaty. Mohlo by jít přece především o omyl diktátora nebo písaře, který již zdaleka tak nepravděpodobný být nemusí.⁵⁸⁾

ad 2. Že se vesnice, odkázané pražskému kostelu, klášteru v Sedlci a klášteru na Strahově, neobjevují v žádném pozdějším soupisu majetku těchto ústavů, nemusí překvapit. Uvážíme-li mezerovitost písemného materiálu, který je k dispozici, nemůžeme oprávněnost argumentu ex silentio uznat, zvláště připomeneme-li si četné komutace, prodeje a různé jiné transakce, jež církevní instituce již ve 12. a 13. století v tak hojně míře praktikovaly.

ad 3. Pokud jde o klášter v Opatovicích, je situace poněkud komplikova-

⁵⁶⁾ Schlesinger: o. c., str. 202–203.

⁵⁷⁾ L. c.: „Zunächst fällt nämlich auf, dass die Dörfer Tlustovsi, Lemusi und Šestoiowitz, die in Böhmen liegen, nach Mähren verlegt werden. Ein Testator, sollte man meinen, macht in Bezug auf seine eigene Ländereien nicht leicht einen solchen geographischen Strich.“

⁵⁸⁾ K lokalizaci míst Nový: o. c., str. 112–113; k zeměpisnému omylu Tomek: o. c., str. 451, pozn. 52.

nější. V listině Přemysla Otakara I. z roku 1229⁵⁹⁾ je dosvědčeno, že ves Mateřov, o které mluví Kojatův testament, klášteru opravdu připadla. Kojata ji daroval „pro anima sua“.⁶⁰⁾ Vedle Mateřova držel však klášter od pana Kojaty ještě ves Slavkovice.⁶¹⁾ O té se sice v testamentu nemluví, tuto skutečnost nelze však obrátit proti pravosti testamentu samého. Z textu Přemyslovy listiny jasně vyplývá, že klášter dostal Slavkovice jindy a že je dostal jinak, než Mateřov. Kojata tu vesnici daroval „pro anima Petri filii Ratiborii“ a daroval ji za přítomnosti krále Přemysla, „coram nobis“. Jde tedy o donaci, která byla provedena zřejmě před porčením testamentu a v poslední vůli nepovažoval pan Kojata za nutné znovu o této donaci mluvit.

Takové opakované donace, resp. konfirmace donací provedených, se sice v listinách objevují,⁶²⁾ juristicky nebyly však nezbytné. Je možné, že i Kojata potvrzoval ve svém testamentu některé své donace starší (zdá se, že to platí zejména o majetku, odkázaném klášteru Na Zderaze), nelze však předpokládat, že by potvrzoval všechny.⁶³⁾

Je dokonce jisté, že Kojatův odkazový testament nezahrnul ani všechny majetek testátora a že zůstaly kusy, které po Kojatově smrti byly rozdělovány z titulů zvláštních. Z listiny krále Václava I., vydané 6. dubna 1253 ve prospěch špitálu svatého Františka,⁶⁴⁾ alespoň víme, že Václavovi připadly po smrti pana Kojaty některé Kojatovy statky, ležící na Žatecku a že je Václav daroval své sestře Anežce „ad edificacionem claustrí“.⁶⁵⁾ V Kojatově testamentu není o tomto majetku ani zmínky, možná ovšem proto, že majetek byl nějak vázaný a že zůstavitel o něm svobodně testovat nemohl. Z dikce Václavovy listiny by se snad dalo vyvodit, že Kojata držel statky na Žatecku jako královskou výsluhu, pouze v přímém potomstvu zděditelnou.⁶⁶⁾ Patrně proto Václav říká: (statky) „que nobis moriente Choiata sine prole obveniant“.⁶⁷⁾

⁵⁹⁾ CDB II, č. 324 (str. 327). Přemysl daruje klášteru sv. Vavřince v Opatovicích několik vesnic, potvrzuje donace, od jiných provedené, a udílí klášteru imunity.

⁶⁰⁾ „Item Coyata filius Hrabysse villam Matharsov pro anima sua obtulit;...“

⁶¹⁾ „Et idem Coyata vir nobilis villam Slawcowicz pro anima Petri filii Ratiborii sepe dicto monasterio sancti Laurencii attribuit coram nobis.“ V podrobné charakteristice Kojatova majetku u R. Nového (o. c., str. 112–113) ves Slavkovice uvedena není.

⁶²⁾ Srovnej výše pozn. 17.

⁶³⁾ Kojata s bratrem Věsborem darovali řádu Křižovníků hrobu božího čtené statky patrně již před rokem 1188 a byli považováni za jeho hlavní dobrodince. Novotný; o. c., str. 133.

⁶⁴⁾ CDB IV, č. 266 (str. 452–456).

⁶⁵⁾ „Insuper Zrinovnik, quod iacet in provincia Shacensi, cum villis Blatna, Thize, Rohozn, Balcowa, Hoztrasek, que nobis moriente Choiata sine prole obveniant, sorori nostre Agneti ad edificacionem claustrí contulimus, ...“; také tyto lokality Nový při charakteristice Kojatova majetku neuvádí.

⁶⁶⁾ V. Vaněček: Dvě studie k otázce právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě. Praha 1938, str. 11 a násl.

⁶⁷⁾ Právě tato pasáž Václavovy listiny sloužila kdysi J. Kalouskovi (O staročeském právě dědickém a královském právě odúmrtém. Praha 1894, str. 11, pozn. 16)

Kromě řečeného majetku na Žatecku, patřily panu Kojatovi zřejmě také části vesnic Lipětín a Kopisty, nedaleko Mostu ležící. Testament sice o nich nemluví, uvádí je však donační listina kláštera Na Zderaze⁶⁸⁾ a netřeba pochybovat, že je uvádí právem. Že obě vesnice patřily do majetku Hraběšiců, potvrzuje listina pražského biskupa Bernharda z 24. května 1238,⁶⁹⁾ ve které jsou Kopisty a Lipětín (vedle čtyřech vesnic dalších) zaznamenány jako donace Kojatova bratra Všeboha klášteru Na Zderaze. Z toho potom vyplývá, že Kojatovi příslušel na těchto vesnicích pouze podíl, že tento podíl daroval Zderazu již před zřízením testamentu a že tuto donaci v testamentu znovu nepotvrdil (tak jako nepotvrdil donaci Slavkovic klášteru opatovickému).⁷⁰⁾

Ale ať již tak nebo onak, jisté zůstává, že při každém odkazovém testamentu, který vyrůstá z principu singulární dědické sukcese, musíme počítat s eventualitou, že enumerace legátů testátorem nevyčerpává pozůstalost celou,⁷¹⁾ že některé majetkové objekty zůstanou mimo a že proto ani v tomto případě Schlesingerovo argumentum ex silentio nic neváží.

ad 4. Pasáž testamentu o výnosu celních a tržních poplatků v Mostě má sice opravdu trochu neobvyklou stylizaci, nelze ovšem pochybovat, že výnosy se postupují klášteru v Opatovicích.⁷²⁾ Je to jediné možné vysvětlení, protože měly-li by tyto výnosy připadat Zderazu, postačovalo by úplně v testamentu o několik řádek výše uveden darování „Gnevin most cum omnibus appendiciis suis“, nemluvě ani o logice kontextu listiny: mezi donaci Opatovicům a Strahovu by se znovu vsouval klášter Na Zderaze, který byl obdarován již dříve.

ad 5. Datování testamentu je – v tom má Schlesinger nepochybně pravdu – neobvyklé, ojedinělé a svým způsobem nemožné. Nesvědčí to ale spíše proti domněnce podvrhu? Nebyl by falzátor opatrnější a nevyvaroval by se takového poklesku?

jako hlavní opora tvrzení, že majetek každého, kdo nežije v rodinném nedílu a zemře bezdětek, se stává královskou odúmrť. Ostatní doklady, které Kalousek uvádí, pocházejí až ze samého konce 13., resp. počátku 14. století a ani ony nejsou jednoznačné. Závěry Kalouskovy předpokládají existenci rodinného nedílu a jsou dnes proto více než problematické. Z pramenů je přitom zřejmé, že z Kojatova majetku byly odúmrť pouze statky na Žatecku: proto také o nich ve svém odkazovém testamentu vůbec nemluvil. Všechn Kojatův majetek považuje za odúmrť rovněž S. D u š k o v á (viz text citovaný v pozn. 40).

⁶⁸⁾ Srovnej text citovaný na straně 310.

⁶⁹⁾ CDB III, č. 191 (str. 239–242). Konfirmace je dochována pouze v české verzi, citované místo zní: „Item tyto vsi: Lipetin, Drahslov s včelami, Kopysti s lesem a rybníkem tu u Mostu a též také Svatého Václava ves zúplna...“

⁷⁰⁾ V každém případě, i není-li naše domněnka správná, je jisté, že klášter Na Zderaze roku 1227 obě vesnice již držel, protože v konfirmaci biskupa Bernharda se o nich říká: „... jakož jest je tím způsobem týž kostel se vším právem a náležitostmi níže psanými již dávno pokojně svobodně držal a jimi vládl.“ Že Lipětín a Kopisty byly vesnice mezi bratry rozdělené, uvádí již Frind: o. c., str. 333.

⁷¹⁾ Proto neplatí zásada „nemo pro parte testatus pro parte intestatus decedere potest“; Saturník: o. c., str. 201.

⁷²⁾ Tak také Frind: o. c., str. 331, pozn. 4; Schlesinger s touto interpretací nesouhlasí, vlastní názor však neuvádí (o. c., str. 202).

Naproti tomu jména svědků pochybnosti vzbuzovat nemohou. To, co Schlesinger uvádí, jsou argumenty liché, „exkvizitní společnost svědků“ nebyla žádnou zvláštností, zejména ne při jednání osoby bohaté a společensky vlivné, jako byl Kojata; také to, že některými svědky jsou sami odkazovníci, není nic neobvyklého.⁷³⁾

A ani pečeť nelze uvádět jako argument proti pravosti listiny. Biskup Jan II. byl konsekrován 19. prosince 1227⁷⁴⁾ — ne 1226, jak píše Schlesinger⁷⁵⁾ — a výraz *MINISTRI* na jeho pečeti proto pro rok 1227 vyhovuje. Také to, že Kojatova pečeť je jednou z prvních doložených českých pečeti světského feudála, autenticitu zpečetěné listiny rovněž v pochybnost uvést nemůže. Je nesporně pravá.⁷⁶⁾

Tolik tedy k námitkám L. Schlesingera proti pravosti Kojatova odkazového testamentu. Doplnit by bylo třeba ještě jedno: napadá-li někdo pravost dokumentu, musí si nezbytně — dříve nebo později — položit otázku, komu zfalšovaný dokument mohl být prospěšný, nebo jinak: kdo a proč by podstupoval (ve 13. století stále ještě nemalou) námahu, nahradit pravou písemnost nepravou, anebo vůbec fingovat písemnost po právu neexistující.⁷⁷⁾ Schlesinger si tuto otázku nepoložil, zřejmě proto, že by na ni sotva našel uspokojivou odpověď.

Neboť posoudíme-li celý text testamentu, nemůžeme neuznat, že ať již by podvrh vyrobil kdokoli, potlačil by zcela jistě závěrečnou pasáž listiny, ve které pan Kojata svým příbuzným a známým zanechává nemalou část svého majetku, úhrnem třicet lokalit, jednotlivě vzato možná nevelkých, ve svém souhrnu však sotva hospodářsky úplně nevýznamných. Nadto nenajdeme v testamentu odkazovníka, který by byl výrazně favorizován, aby podezření podvrhu mohlo být vztahováno k němu: nejspíše by přicházela v úvahu Kojatova manželka Vratislava, které jsou testamentem dávána rozsáhlá užívací práva, ta představa je však *prima vista* absurdní. Paní Vratislava byla žena zbožná, po Kojatově smrti založila ženskou větev řádu Křižovníků hrobu božího ve Světcí a klášter Na Zderaze, který by se Kojatovým testamentem mohl nejspíše cítit ohrožen (protože paní Vratislava dostala užívací práva právě k odkazům, jemu určeným) nabyt tak z Kojatovy rodiny další majetkové objekty.⁷⁸⁾

⁷³⁾ Schlesinger píše: „Nimmt man nun endlich noch die exquisite Gesellschaft der Zeugen, unter denen sich auch die beschenkten Aebte von Sedletz und Strahov befinden, erwägt man die ungenaue und ungewöhnliche Datierung, so hat man wohl alle Berechtigung die Aechtheit von (9) (tj. Kojatův odkazový testament) in Zweifel zu ziehen“ (l. c.). K legátářům jako svědkům R a u s c h e r: Dědické právo..., str. 67.

⁷⁴⁾ CDB II, č. 304 (str. 302).

⁷⁵⁾ O. c., str. 203.

⁷⁶⁾ Ibidem; S. D u š k o v á: o. c., str. 173, pozn. 35.

⁷⁷⁾ Otázku motivace nelze při důkazu nepravosti listiny podceňovat nebo dokonce vůbec nechávat stranou. Proto tvrdí-li S. D u š k o v á skoro apodikticky, že testament číšníka Zbraslava z roku 1238 nemůže pro pokročilost písma pocházet ze 13. století (o. c., str. 174), měla by doplnit i přesvědčivou motivaci falza. Osobami v testamentu jmenovanými je však dokument s 13. stoletím tak svázán, že vzdor námitce písma je třeba dát zapravdu G. Friedrichovi, který o jeho autenticitě nepochyboval.

Shrneme-li tedy všechno, co jsme zatím řekli, musíme konstatovat, že nejen z formálního, ale ani z obsahového (věcného) hlediska nenacházíme jediný přesvědčivý důvod, který by mohl ospravedlnit pochybnosti o pravosti odkazového testamentu pana Kojaty.

Obraťme nyní pozornost ke druhé Kojatově listině, k onomu „testamentu“, vlastně donaci post obitum z 22. července roku 1227. Musela — jak jsme výše konstatovali — vzniknout v těsné časové souvislosti, vznikla však před testamentem, anebo až po něm?

Posuďme alternativu první. Šlechtic Kojata umírá bezdětek, porizuje poslední vůli — arenga listiny s dědickou institucí nás v tomto směru nechává v pochybnostech — a celý obsah testamentu vyčerpá odkazy klášteru Na Zderaze s tím, že ke dvěma z odkázaných vesnic vyhradí „milované manželce“ Vratislavě užívací právo. K jednání o poslední vůli nepřizve ani jediného svědka duchovního stavu, listinu zpečetí pečeti vlastní a pečeti bratra Všeбора.

Krátce nato se však rozmyslí, svolá tytéž svědky, kteří osvědčili listinu z 22. července, přizve svědky další, vesměs významné duchovní hodnostáře a dá vyhotovit listinu novou.⁷⁹⁾ V ní pamatuje odkazy nejen na manželku, ale ještě na tři vzdálenější příbuzné a na jedenadvacet dalších osob známých a blízkých. Vedle kláštera Na Zderaze obdaruje ještě čtyři církevní instituce jiné, přitom odkazy Zderazu pronikavě zkrátí a příslušně rozšíří dědická práva manželky Vratislavy. Je takové jednání pochopitelné? Není, není však ani úplně vyloučené.

Alternativa druhá. Pan Kojata pořídil před četnými duchovními i laickými svědky poslední vůli, potom však svůj úmysl změnil, svolal znovu svědky laické a dal vyhotovit listinu, ve které podstatně rozšířil práva kláštera Na Zderaze a příslušně zkrátí nároky své manželky Vratislavy. Měla-li podle testamentu mít užívací práva ke všemu majetku, odkázanému Zderazu, musela se podle nové listiny spokojit s doživotním užíváním pouze dvou vesnic, Tlustovousů a Šestajovic. Ani tato alternativa není úplně vyloučená, ani ona se však nezdá pravděpodobná.

Co tedy zbývá? Lze najít alternativu třetí? Posuďme sami: listina z 22. července nápadně rozšiřuje práva kláštera Na Zderaze a zkracuje práva Kojatovy manželky. Dědická instituce, která stojí v její arenze — „volensque Christum heredem habere et in bonis meis successorem“ — může nadto snadno vzbudit dojem, jakoby klášteru Na Zderaze měl připadnout

⁷⁸⁾ Novotný: o. c., str. 133–134; str. 613, pozn. 5.

⁷⁹⁾ Otázku, zda testament (a jednání na případ smrti vůbec) bylo podle starého českého práva možno odvolat, je třeba v těchto souvislostech nechat stranou. Literatura shodně tvrdí, že odvolání možné nebylo (Rauscher: O zvolené posloupnosti..., str. 6 a násl.; Dědické právo..., str. 62 a násl.; Boháček: o. c., str. 101 až 105), vzhledem k dvoustrannému (smluvnímu) charakteru těchto dispozic, jakož i vzhledem k tomu, že obdarovaným subjektem je často církevní instituce, je toto tvrzení patrně správné. Faktem ovšem zůstává, že s Kojatovým jménem se v pramelech dochovaly dokumenty dva a že odkazový testament bylo by možno chápat jako pouhé rozšíření dispozic donační listiny z 22. července, anebo naopak dispozice donační listiny jako jistou specifikaci ustanovení odkazového testamentu.

všechnen majetek pana Kojaty; zvláště když se v textu náležitě zdůrazní, že Kojata byl spoluzakladatelem kláštera a že si klášter vyvolil jako místo posledního odpočinku. Přednostní práva na majetek pana Kojaty jsou tedy pochopitelná.

Ve výčtu odkázaných objektů chybí sice v této listině čtyři vesnice které jsou Zderazu připsány v odkazovém testamentu, zato je navíc uvedena vesnice Kopisty a vesnice Lipětín. Vysvětlení není snadné, nelze však vyloučit, že nápad čtyř neuvedených vesnic byl pro klášter nesporný, zatímco nápad Kopist a Lipětína potřeboval zvláštního zajištění. Ty vesnice, jak víme, patřily Kojatovi jen zčásti, na Kopisty si nadto dělal nároky i osecký klášter a jistá práva měl rezervována rovněž panovník.⁸⁰⁾ A tak rozšíření textu o Kopisty a Lipětín mohlo mít své dobré materiální důvody.

K těmto obsahovým zvláštnostem listiny z 22. července přistupují i některé zvláštnosti formální. Výše jsme jako nepravděpodobnou eventualitu vyloučili možnost, že by listina vznikla již před odkazovým testamentem Kojaty. Tento dojem je posilován zjištěním, že listina svou stylizací jaksi reaguje na text testamentu.

Písař (či diktátor) přejímá především vstupní testamentární klauzuli, ač listina má být pouhou donací post obitum a sama se také výslovně za pouhou donaci prohlašuje: „Ut autem donacio mea robur obtineat firmitatis....“.

Nápadná je dále i dispozice o užívacím právu Vratislavy. Testament používá jednoduché stylizace: „ita dumtaxat, ut domina Wratislava, uxor mea, regat et possideat omnibus diebus vite sue.“ Písaři listiny z 22. července se passus zřejmě zdál málo přesný a možná i ošemetný, a proto vynechal pro pouhého uživatele poněkud neobvyklý výraz „regat“, ponechal jen běžné „possideat“ a za větu doplnil potom ještě větu další: „post mortem autem eius (sc. Vratislavy) pertineant (sc. Vratislavě rezervované statky) ad ecclesiam memoratam (sc. Zderazu)“. Věta je zbytečná, pouhý ususfructus byl již v testamentu pana Kojaty formulován naprosto jasně, písař listiny chtěl však zřejmě mít jaksi jistotu navíc.

A konečně jsou zde jména svědků, nejzvláštnější část celé listiny. Jedenáct světských osob, zapsaných v přesně stejném pořadí, jako v testamentu. Po všem tom, co již o obou listinách bylo řečeno, máme za to, že to není a ani nemůže být náhoda. To je podle našeho názoru ne sice přímý, jistě však velmi pádný důkaz skutečnosti, že písař žádné svědky neměl, že je musel fingovat a že je fingoval opsáním z testamentu. Jako domněnku lze potom doplnit snad ještě toto: a patrně proto, že se ostýchal zatáhnout do svého podvodu osoby duchovního stavu, opsal z testamentu pouze sérii jmen laiků.⁸¹⁾ Byl-li nebo nebyl-li si vědom toho, že účast pouze laických

⁸⁰⁾ CDB II, č. 361 a č. 362 (osecká falza) v souvislosti s CDB II, č. 64 (papežská konfirmace klášterních držeb).

⁸¹⁾ Stojí za povšimnutí, jak falzátor zapisuje jména svědků v pověstných falzech oseckého kláštera z poloviny 13. století. Zatímco spurium CDB II, č. 357, přejímá z přepracované a falšované předlohy i jména osob duchovního stavu, vynechávají spuria č. 360, 361 a 362 důsledně jména kleriků, ačkoli se jmen svědků uvádí hodně.

svědků nebývá při hospodářsky významné donaci církevní instituci obvyklá, je zřejmě otázka druhořadá.

Za svědky zapsal písař datum, úplné a přesné, možná, že pravé, možná, že fingované. Neboť z výše již citované listiny krále Václava I. zdá se vyplývat, že pan Kojata zemřel až v době, kdy Václav byl již českým králem, tedy ne před 6. únorem roku 1228.⁸²⁾

Shrneme závěrem. Šlechtic Kojata pořídil někdy v roce 1227 testament, který kromě jiných obmyšlených osob a církevních institucí, bohatě pamatoval i na klášter Strážců Božího hrobu Na Zderaze. Protože se však bratřím v klášteře zdálo, že testátor na jejich úkor příliš zvýhodnil svou manželku, padělali donační listinu, která měla být jakýmsi doplňkem testamentu a zajišťovala jejich práva v náležité míře.⁸³⁾

Nemýlíme-li se ve svých předpokladech a závěrech, měla by ve Friedričově CDB II. listina č. 302 být zařazena až za stranu 356, do oddílu Acta spuria.

ЯРОМИР КИНИЦЛ

Два завещания дворянина Кояты

СОДЕРЖАНИЕ

Автором исследуются два документа, содержащих завещательное распоряжение дворянина Кояты из северо-западной Чехии.

Прежние издатели в большинстве случаев считали оба эти документа в качестве подлинников. Путем тщательного сопоставления текстов автор приходит к выводу, что документ от 22 июля 1227 года — завещание Кояты — свидетельствующий почти исключительно в пользу монастыря На Здеразе, не может быть подлинным. Это, видимо, фальшивка, выпущенная в монастыре На Здеразе, с целью ограничения прав пользования, которые в широкой степени согласно другому документу признавались за супругой завещателя — Вратислава.

Nejnápadnější je tento postup u spuria CDB II, č. 362: listina biskupa Daniela je osvědčována velmi četnými svědky, ale ani jediným duchovním.

⁸²⁾ Je jasné, že statky na Žatecku napadaly králi. Kdyby to byl Přemysl I., neříkal by asi Václav „que nobis moriente Choiata sine prole obvenerant“. Cf. Novotný: o. c., str. 580 a násl.

⁸³⁾ Zdá se ostatně, že ze zásadně ústních testamentů světských feudálů pořizovaly si někdy kláštery a kostely jakési výtahy, zlistiňující z posledních pořízení pouze ty pasáže, jež se toho či kterého kláštera nebo kostela bezprostředně týkaly. To by mohl být případ listiny z 22. července 1227, testamentu pana Romana z Týnce (CDB II, č. 342) aj.

Die zwei Testamente des adeligen Herrn Kojata

INHALT

Der Autor untersucht zwei Urkunden, die den letzten Willen des Adeligen Kojata aus Nordwestböhmen enthalten.

Die Mehrzahl der bisherigen Editoren hielt beide diese Dokumente für echt. Der Autor gelangt aufgrund der detaillierten Vergleichung der Texte zu der Schlussfolgerung, dass die Urkunde vom 22. Juli 1227, das Testament Kojatas, das fast ausschliesslich zugunsten des Klosters Na Zderaze lautet, nicht echt sein kann. Es handelt sich offenbar um ein Falsum, das im Kloster Na Zderaze angefertigt wurde, um die Nutzungsrechte, die in der zweiten Urkunde in breitem Ausmasse der Ehegattin des Testators Vratislava eingeräumt wurden, zu verkürzen.